

УДК [94(470+571):614.885]“1870–1898”

Вадим Ореховський

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ.

У статті, на широкому фактологічному матеріалі, досліджується питання міжнародної діяльності Російського Товариства Червоного Хреста в 1870–1898 рр. Автором охарактеризовані основні форми допомоги, яку надавало Товариство благодійним організаціям інших країн, здійснено оцінку результатів роботи Російського Червоного Хреста у цій галузі.

Ключові слова: Російська імперія, громадські медично-санітарні організації, Російське Товариство Червоного Хреста, допомога пораненим і хворим, благодійність.

Війни існують стільки ж, скільки існує людська цивілізація. Вони відрізняються масштабами, характером, тривалістю бойових дій. Проте існує риса, яка об'єднує між собою війни різних епох і народів – смерть, страждання, покалічені долі їх жертв.

Розвиток військового мистецтва і вдосконалення зброї у другій половині ХІХ ст. призвели до різкого збільшення кількості поранених. Це, а також відсталість більшості країн Європи в організації сучасного медично-санітарного господарства, спонукало створити широкомасштабну громадську організацію, яка б допомагала військово-санітарному відомству.

Організації подібного роду почали виникати у Європі в 60-х рр. ХІХ ст. У 1867 р. таке товариство виникло в Російській імперії. Воно отримало назву Товариства опікування хворими та пораненими воїнами, а пізніше було перейменовано на Російське Товариство Червоного Хреста (РТЧХ).

Крім виконання свого головного завдання – допомоги власній армії і мирному населенню, Товариство надавало підтримку червонохресним закладам інших країн. Допомога ця полягала як у відрядженні спеціальних медико-хірургічних загонів, які склалися з найбільш досвідчених лікарів та медсестер, так і наданням безпосередньої матеріальної та фінансової допомоги.

Протягом останньої третини ХІХ ст. Товариство накопичило неоцінений досвід у цій галузі. Останній може стати не тільки предметом для дослідження фахівців-істориків. Він є затребуваним і у сьогодишніх реаліях, наповнених цілою низкою політичних, економічних та соціальних проблем. Вирішуючи їх, людство змушене використовувати досвід діяльності попередників і, в тому числі, благодійних організацій минулого. Це надає дослідженню проблеми, обраної автором, і суто практичне значення.

Актуальність теми статті визначається тим, що історіографія діяльності Російського Червоного Хреста з даної проблематики дуже обмежена.

Серед останніх праць необхідно, перед усім, відзначити роботу А. В. Постернака “Нариси з історії общин сестер милосердя” [23]. У передмові до цієї праці автор визначив наступні завдання свого дослідження: “разом з офіційною інформацією, пов’язаною з датами, статистикою, іменами і т. д., дати опис конкретних ситуацій, в яких опинялися сестри, привести яскраві приклади з їх практики, які могли б характеризувати їх діяльність” [23, с. 3].

Питання міжнародної діяльності РТЧХ торкалися у своїх публікаціях О. М. Козловцева [11], А. Крилова [14], Т. А. Малишева [16] та А. Ю. Шепелева [26].

Таким чином, останні роки стали свідченням кількісного зростання робіт, що присвячені даній проблематиці. Проте, ще багато питань історії Російського Червоного Хреста продовжує залишатися поза увагою вчених. Висвітлення їх є одним з важливих завдань історичної науки.

Метою даної публікації стало висвітлення міжнародної діяльності Російського Товариства Червоного Хреста протягом 1870–1898 рр.

На основі положень, вироблених рядом міжнародних конференцій, у разі війни Товариства Червоного Хреста нейтральних держав зобов'язані були допомагати Товариствам воюючих країн. Російське Товариство Червоного Хреста також сповідувало ці принципи.

Франко-пруська війна 1870–1871 рр.

Першим збройним конфліктом, в якому Товариство прийняло участь, стала франко – прусська війна 1870–1871 рр.

Перші ж бої виявили невідповідність французької армії. За словами відомого російського військового історика, генерал Г. А. Леєра “...у французів не було ні логічно-послідовної військової системи, ні людей, не було двох найважливіших елементів для успіху у війні” [15, с. 365].

У поганому стані перебувала й військово-санітарна частина. Основою її були госпіталі, що розділялися на мобільні і запасні. У військових частинах лікарі відкривали перев'язочні пункти власними силами. У тилу розміщувалися тимчасові госпіталі і команди одужуючих [18, с. 30]. Однак, за оцінкою професора Миколаївської академії Генерального штабу Н. П. Міхневича, “організація госпіталів уявляла собою дивну строкатість та відсутність керівництва: господарством в них завідували чиновники інтендантства, лікарі – медичною частиною, аптекарі – фармацевтичною, обозна частина – засобами перевезення; при відсутності загального начальника шохвилинно відбувалися тертя і утруднення у діяльності госпіталів” [18, с. 29–30].

До того ж, медичний персонал був не чисельний; багато поранених гинуло, не отримавши допомоги. Так, у битві під м. Мец на кожного лікаря приходилося по 400–500 поранених, яких необхідно було оглянути, перев'язати або ж оперувати. Погано була налагоджена евакуація поранених з поля бою [18, с. 30].

Становище було би ще, напевно, гіршим, якби не приватна допомога. Правда, Товариство Червоного Хреста у Франції не мало у своєму розпорядженні достатньо фінансів. На місяць підтримка його діяльності була слабкою. В касу центрального комітету за час війни надійшло 10 млн. 500 тис. франків, а витрати склали майже 8 млн. 800 тис. Гроші ці йшли на допомогу 110 тис. чоловік, з яких 25 тис. були цілковито на утриманні Французького Червоного Хреста [2, с. 559].

Крім того, Французькому Товариству Червоного Хреста під час облоги Парижу прусською армією вдалося досягти угоди з ворогуючою стороною та вивести з французької столиці 10 тис. поранених та хворих. Також, воно сприяло поверненню на батьківщину 9 тис. французьких полонених із Німеччини [2, с. 559].

Зовсім протилежне враження справляв рівень підготовки як пруської армії у цілому, так і її санітарної частини зокрема.

Остання була організована наступним чином: при кожному армійському корпусі було 3 санітарних загони і 12 польових лазаретів. Перші знаходилися у розпорядженні дивізійного генералу та дивізійного лікаря і були забезпечені транспортними засобами для перевезення поранених військових до найближчих польових та етапних лазаретів. Кожен з лазаретів був розрахований на 200 місць. Для більш швидкого звільнення польових лазаретів були організовані резервні лазарети; влаштовувалися також постійні лазарети під назвою військових. При всіх армійських корпусах були організовані санітарні загони. У битві при Седані, де втрати склали майже 9 тис. чоловік, на полі бою були задіяні 21 санітарний

загін та 12 польових лазаретів з 252 штатними лікарями. Таким чином, на одного лікаря припадало 35 поранених [1, с. 121].

Для переміщення поранених в тилу армії відкривалися так звані евакуаційні пункти, де проходило сортування поранених за категоріями. Легкопоранені залишалися поблизу театру війни при так званих слабосильних командах; одужавши тут, солдати та офіцери згодом поверталися до своїх частин. Важкопоранені повинні були перевозитися до глибокого тилу. У Пруссії, де притримувались цього принципу, смертність серед евакуйованих військових була незначною.

Активно діяв Пруський Червоний Хрест. При оголошенні початку бойових дій у Німеччині відкрилося багато нових місцевих комітетів Товариства (біля 2 тис.). В їх розпорядженні були значні фінансові кошти. Тільки один центральний комітет мав на своїх рахунках 70 млн. франків [2, с. 558].

Найбільш характерною рисою діяльності Товариства у цей період стала участь в організації санітарних потягів. В ході війни військове відомство отримало від держави та громадських організацій 36 таких потягів. Ними були евакуйовані до 40 тис. поранених солдатів і офіцерів [1, с. 119].

Полегшенню долі поранених та хворих, зменшенню смертності серед них, сприяла і допомога, що була надана воюючим країнам іноземними товариствами Червоного Хреста, в тому числі і РТЧХ.

Так, до Базеля, де на час війни було засноване міжнародне агентство, Товариством був відряджений загін з 30 хірургів під керівництвом професора Х. Я. Гюббенета. Загін повинен був надавати допомогу усім ворогуючим сторонам без усілякої різниці, суворо дотримуючись принципів Женевської конвенції. З цією ж метою протягом серпня 1870 – лютого 1871 р. на театр військових дій було відправлено 16 транспортів із медикаментами, бинтами, білизною, верхнім одягом та продовольством (6 транспортів було відправлено до Базелю, 4 – до Брюсселю, 3 – у Нансі, 2 – у Нейвід і 1 – до Карлсруе). Усе було розподілено рівномірно між французькою і пруською сторонами [21, с. 32; 24, с. 6]. Грошима було витрачено більше 54 тис. крб. [24, с. 6].

Громадянська війна в Іспанії 1873 р.

У 1873 р. під час війни в Іспанії Російський Червоний Хрест відправив до Женевського міжнародного Комітету 10 тис. франків, для розподілу порівну між усіма ворогуючими сторонами [24, с. 7].

Допомога Сербії та Чорногорії (1876–1877 рр.)

У 70-ті роки XIX ст. слов'янські держави, які входили до недавнього часу до складу Югославії, а також Болгарія знаходилися під владою Османської імперії. Відмова Туреччини проводити які-небудь серйозні реформи для підвладних їй християн, а з іншої сторони – нові слов'яно-грецькі повстання проти турок, невідворотно вели до нової війни на Балканах.

У 1875 р. у Боснії розпочалося повстання, звідти воно поширилося і на Болгарію. Османський уряд намагався потопити його у крові (тільки в одній Болгарії було вирізано 30 тис. чоловік) [20, с. 59].

У зв'язку із цим на Балкани рушило багато добровольців з Росії. Серед них були видатні лікарі того часу: М. В. Скліфосовський, С. П. Боткін, письменник Г. І. Успенський, художники В. Д. Полєнов, К. Є. Маковський, В. В. Верещагін. У зборі коштів для допомоги повстанцям брали участь видатні громадські діячі; І. І. Мечніков та Д. І. Менделєєв виступали із публічними лекціями, збори від яких йшли до фонду допомоги [23, с. 102].

Наступного, 1876 р., Сербія та Чорногорія оголосили війну Туреччині. Війна викликала значний резонанс у російському суспільстві. Від 4-х до 6 тис. добровольців [26, с. 371] (деякі дослідники наводять цифру у 7 тис. чоловік) [10, с. 203] з різних верств населення взяли участь у боротьбі у лавах сербської армії.

Активну допомогу надавало і РТЧХ. Червоний Хрест спільно зі Слов'янським благодійним Товариством спорядив і відправив до Сербії санітарні загоны, до яких входило 115 лікарів, 78 фельдшерів, 118 сестер милосердя, 41 студент-медик [11, с. 146; 26, с. 372].

Один з ешелонів вирушив 25 липня 1876 р. з Москви. В ньому їхало 39 сестер милосердя общини “Утоли моя печали” на чолі із княгинею Н. Б. Шаховською. Після прибуття до Белграду 9 сестер залишилися у госпіталі м. Топчидере, решта – на чолі із княгинею Шаховською – рушили вглиб країни, ближче до театру військових дій. Вони самовіддано працювали у госпіталях м. Парачина і Ягодино, де великий наплив поранених призвів до нестачі не тільки медичного персоналу, але і приміщень. У серпні до Парачина прибувало по 500–600 поранених на добу. Сестрам доводилося перев'язувати їх на вулиці, у дворах і навіть у полі, куди звозили постраждалих. У кожному госпіталі був лише тільки один лікар, тому основна робота лягала на плечі сестер милосердя, які до того ж готували їжу та вели господарство. Крім того, вони щоденно готували їжу для 50 російських добровольців, які проїжджали через Парачин [11, с. 146].

Також були організовані й перев'язочні пункти, які розташовувалися на відстані 5–10 км від передової. Кожен загін мав у своєму розпорядженні 4–10 вершників та декілька возів для перевезення поранених [24, с. 9].

Із закінченням військових дій княгиня Н. Б. Шаховська повернулася до Росії, а сестри милосердя її общини під керівництвом Є. Г. Бушман працювали у сербських госпіталях, де ще залишалися поранені до січня 1877 р. За свою віддану працю вони були нагороджені срібними медалями від імені Сербської королеви Наталії [11, с. 146–147].

У серпні 1876 з Казані було відправлено до Сербії санітарний загін із 7 чоловік. Після прибуття до м. Крагуевац загін очікувала ціла низка труднощів. Так, лікарі замість того, щоб надавати медичну допомогу, змушені були вирішувати різні організаційні питання. Більш того, медики зіткнулися із тим, що місцева влада тільки чула про їх приїзд, але жодних розпоряджень на цей випадок не зробила. Тому лікарі були змушені самі шукати приміщення під госпіталь, який було відкрито у вересні 1876 р. і де було організоване ефективне лікування як російських добровольців, так і сербів. Закрито його було у кінці грудня 1876 р. [26, с. 371].

У Самарі було також зібрано санітарний загін за розпорядженням Головного управління Товариства. Створений загін на 210 хворих із медичним персоналом був забезпечений медичними та перев'язочними засобами. Фінансову підтримку у спорядженні даного санітарного загону надав Самарський дамський комітет Червоного Хреста, якому вдалося зібрати суму у 600 крб. 70 коп. [26, с. 371].

Витрати Товариства на допомогу сербам перевищили 526 тис. крб. Якщо ж враховувати пожертвування речами, а також можливість безкоштовно перевозити російськими залізницями особовий персонал та вантажі РТЧХ, то сума ця перевищила 615 тис. крб. [24, с. 9].

Одночасно як і до Сербії, загін сестер милосердя Червоного Хреста общини св. Георгія було відправлено до Чорногорії. Відряджались також ще 11 сестер Хрестовоздвиженської общини [23, с. 102–103]. Після прибуття на місце загоном було відкрито 2 лазарети (на 25 ліжок кожний) з відділеннями для жінок та дітей. У цих лазаретах лікувалися не тільки військовослужбовці, але й цивільне населення [21, с. 32–33; 24, с. 7].

Крім цього, Товариство скерувало до столиці Чорногорії м. Цетинье великий транспорт із перев'язочними засобами, медикаментами, білизною, харчами та тютюном [21, с. 32].

Загальні витрати Російського Червоного Хреста на допомогу Чорногорії сягнули майже 370 тис. крб. [21, с. 33].

Сербо-болгарська війна 1885 р.

Під час війни Російський Червоний Хрест скерував по санітарному загону кожній з ворогуючих сторін. Загін, відправлений до Болгарії, складався з уповноваженого В. М. Юзефовича, 7 лікарів, агента, провізора, 12 сестер милосердя общини Св. Георгія та 6 фельдшерів. Він був забезпечений білизною та госпітальним майном на 150 ліжок, а також хірургічними інструментами, ліками і продовольством. У Софії загін взяв під свою опіку 2 госпіталі, які почали працювати у болгарській столиці раніше [24, с. 20].

До Сербії було відправлено такий же загін під головуванням уповноваженого М. К. Шведова. Після прибуття до Белграду, він почав активно працювати у сербських військових госпіталях. Ці лікарняні заклади забезпечувалися медикаментами, що виготовлялися в аптеці санітарного загону, а також перев'язувальними матеріалами зі складу, який було організовано у Белграді М. К. Шведовим. Крім того, було відкрито амбулаторний прийом для хворого цивільного населення. За час дії загону було прийнято близько 6 тис. чоловік [24, с. 20].

Загальні витрати ГУ РТЧХ на допомогу пораненим склали суму більше 174 тис. крб. [24, с. 20].

Японо-китайська війна 1894 р.

З початком військових дій між Японією і Китаєм ГУ Червоного Хреста визнало за потрібне надати допомогу пораненим та хворим військовим японської армії, оскільки Японія ще у 1886 р. приєдналася до Женевської конвенції. Допомога ця полягала у відправці повного комплексу рухомого (мобільного) лазарету на 25 ліжок у розпорядження Японського Червоного Хреста. Відправка санітарного загону була визнана недоречною, оскільки китайська сторона не визнавала нейтралітету закладів Червоного Хреста і жорстоко поводилася із полоненими. Організація цієї допомоги обійшлася ГУ РТЧХ більше як у 1600 крб. [21, с. 34; 24, с. 20–21].

Італо-єфіопська війна (1895–1896 рр.)

В історії діяльності Російського Червоного Хреста великою подією була допомога, надана населенню Ефіопії під час італо-єфіопської війни (1895–1896 рр.).

Ще у кінці 1895 р. Італія оголосила Ефіопію своїм протекторатом і на початку 1896 р. ввела на її територію свої війська. Але 29 лютого єфіопський імператор Менелік II зустрів італійців біля містечка Адуа. Сталася світова сенсація – у цій битві італійці зазнали гучної поразки. Тільки декілька десятків з них залишилися живими і врятувалися втечею [3, с. 348–349].

Відлуння цієї події відгукнулося у Росії. Російська сторона вирішила відправити до Ефіопії санітарний загін Російського Товариства Червоного Хреста для надання допомоги пораненим та хворим єфіопським солдатам. Для цієї мети було організовано збір коштів, а також асигновано Головним управлінням Товариства 100 тис. крб. 18 березня 1896 р. ГУ РТЧХ направило листи до військового відомства, до Хрестовоздвиженської общини та общини св. Євгенії з проханням виділити лікарів, фельдшерів, сестер та санітарок для загону. Одночасно було надіслане клопотання італійській стороні про дозвіл на проїзд санітарного загону через італійський порт Массауа [19]. (Слід зазначити, що спочатку було вирішено відправити по санітарному загону обом ворогуючим країнам. Однак, італійська сторона відмовилася від допомоги Російського Червоного Хреста) [21, с. 34].

Загін, що спочатку складався з 61 чоловіка пізніше було зменшено до 43-х [24, с. 21]. Причиною цього стала відмова італійського уряду пропустити російський санітарний загін через Массауа. Приводом послужила інформація, що ніби-то до складу загону входять 4 офіцери та 200 солдат, які бажають стати до лав єфіопської армії [19].

Внаслідок таких дій загону прийшлося добиратися до місця призначення обхідним шляхом і Головне управління вважало недопустимим наражати на небезпеку жіночий персонал, який і було відправлено з Александрії назад, до Росії, разом із 5-ма санітарами [24, с. 21].

Решта загону 18 квітня 1896 р. прибула до Джибуті (у той час – французької колонії). За словами голови РТЧХ М. П. Кауфмана “...загін зустрів у Джибуті утруднення при наймі в’ючних тварин. Мули були більшою частиною скуплені раніше італійцями і французами...; лише завдяки дружній та енергійній допомозі Французької влади в Обоці і з затратою великих сум, вдалося найняти верблюдів, мулів та коней та ешелонами відправити загін на Хараре. Після важкого переходу (біля 400 верст) по безводній пустелі при незвично спекотній температурі, причому майже весь персонал загону перехворів, санітарному загону вдалося прибути до Хараре 15 травня” [8].

У Хараре російська експедиція вимушена була затриматися на цілий місяць. Місцева влада, не отримавши вказівок щодо подальшої долі санітарного загону, затягувала із дозволом на його пересування. Коли дозвіл імператора було отримано, головноуповноважений вирішив розділити загін: одна частина його залишилася в Хараре, допомагаючи місцевому населенню, а інша – виступила до Адіс-Абеби, де і була урочисто зустрита Менеліком та його підданими [19].

На новому місці персоналом загону одразу ж було організовано амбулаторний прийом, а незабаром – відкритий госпіталь на 30 ліжок в якому до його закриття хворими було проведено 1634 лікарняних дні [21, с. 35].

Самовіддана праця лікарів та всього складу медичного загону сприяла зростанню авторитета Росії в очах місцевого населення. У своєму листі до головноуповноваженого РТЧХ М. К. Шведова імператор Менелік II писав: “За добро справи ваші, здійснені для нашої країни, ми висловлюємо нашу вдячність імператору Росії, вашому товариству Червоного Хреста і всім його членам, імператриці Марії Федорівні. Почуття і думи мої про це безмежні. Руський народ виявив у цьому таку любов до мене, яка ніколи не забудеться” [22].

5 жовтня 1896 р. відбулася урочиста церемонія передачі госпітала Ефіопському Червоному Хресту. На цих урочистостях були присутні представники духовенства, армія та населення ефіопської столиці. Над госпіталем було піднято національний прапор [14].

За час діяльності загону (з травня по листопад 1896 р.) було прийнято 26 419 хворих, 564 поранених, зроблено 839 хірургічних операцій. Незалежно від медичного лікування хворих та поранених, було підготовлено лікарями Червоного Хреста 10 санітарів з числа місцевих жителів, лікар П. В. Щусев написав посібник, де в найдоступнішій формі виклав основи медичних знань та правила особистої гігієни. Загальні витрати на експедицію склали майже 159 тис. крб. [14; 24, с. 22].

Після завершення діяльності загону РТЧХ Менелік II звернувся до російського імператора із проханням надіслати нових лікарів. У 1897 р., коли між Росією та Ефіопією були встановлені офіційні дипломатичні відносини, разом із російською дипломатичною місією до Адіс-Абеби прибули й російські медики [25; 4, с. I–II].

Після прибуття до ефіопської столиці російські лікарі відкрили тут амбулаторію та госпіталь. За словами начальника конвою російської дипломатичної місії П. Краснова, “...ця звістка облетіла всю Адіс-Абебу, ширилася околицьними селами, проникла за високе Антото, долетіла до таємничої Кафи. І звідусіль пішли хворі” [13, с. 415]. Сам факт відкриття у країні першого стаціонарного госпіталю був видатною подією. Його пацієнтами ставали, передусім, поранені та ті, хто потребував термінової медичної допомоги. Досить часто сюди зверталися і європейці, які проживали в Адіс-Абелі, а також прибуваючі торговці – вірмени, індійці, греки [14].

Після завершення місії ефіопський імператор неодноразово висловлював бажання знову запросити російських лікарів. Як відзначав у своїй доповідній записці міністр-резидент в Ефіопії К. Лішин: “Прохання це він передав у 1900 році через статського радника Власова, який покинув Абіссінію і повторив її... через посередництво митрополита Абуни Матеоса...” [5].

Прохання Менеліка було виконане і до 1913 р. в Ефіопії перебували лікарі з Росії. Про масштаби діяльності госпіталю в Адіс-Абебі можна скласти уявлення лише частково, оскільки детальний облік прийнятих хворих та зроблених операцій не вівся. Але і окремі записи лікарів дають вражаючі цифри: тільки за чотири роки (1898–1900 рр. та 1903–1905 рр.) і тільки один лікар М. П. Бровцин провів більше 1200 хірургічних операцій та прийняв більше як 75 тис. хворих. Крім цього, у 1903–1905 рр. лікарями госпіталю була здійснена вакцинація 1754 чоловік [14].

Греко-турецька війна (1897 р.)

Безпосередньою причиною війни стала боротьба за острів Крит, де грецьке населення наприкінці 1896 року повстало проти турецького панування. Висадка на острів 10 тис. грецьких солдатів (лютий 1897 р.) та масові вбивства мусульман посилили позиції тих політичних кіл, які вимагали надання Криту автономії. Відкрите втручання та підтримка Греції не обмежилася лише подіями на острові, вона стала проявлятися вздовж всього османо-грецького кордону. У відповідь Туреччина оголосила Греції війну (18 квітня 1897 р.), яка закінчилась перемогою Османської імперії (18 грудня 1897 р.). Але, не дивлячись на це, в результаті тиску європейських держав на острів було призначено християнського губернатора. Османські солдати були відкликані звідси. Посилилась міграція з острова мусульманського населення. Сам він де-факто перейшов під управління Греції [9, с. 88–89].

Коли розпочалася греко-турецька війна Росія не підтримала територіальних претензій Греції стосовно Османської імперії, виступивши у якості нейтрального посередника між ворогуючими сторонами. В зв'язку із цим РГЧХ вирішило відправити на театр бойових дій два санітарних загони: один з Петербургу на допомогу грекам, інший з Москви – до турків [11, с. 148].

До Афін було відправлено загін у складі 2 лікарів, фельдшера та 20 сестер милосердя Хрестовоздвиженської та Свято-Троїцької общин. Загін було забезпечено усім необхідним для відкриття госпіталю на 50 ліжок [24, с. 23].

За час військових дій тут лікувалось 80 чоловік, крім того амбулаторну допомогу отримали біля 200 чоловік. Персоналом госпіталю було зроблено 34 операції [24, с. 23].

Московський санітарний загін складався з медичного персоналу Іверської общини сестер милосердя. Його чисельність становила 19 чоловік (серед них 5 лікарів та 10 сестер милосердя). Уповноваженим було призначено В. Ф. Джунковського [11, с. 148].

5 травня 1897 р. загоном було відкрито госпіталь в м. Фарсалі. Тільки за перший день його діяльності сюди прибуло більше 300 поранених. Загін працював цілодобово, роблячи складні операції та перев'язуючи поранених. Самовіддана діяльність лікарів та медсестер загону викликала захоплення та цілковиту довіру з боку турків. Доходило до того, що вони навіть віддавали персоналу свої гроші на зберігання [23, с. 139–141].

За час роботи госпіталю допомогу отримали 342 поранених, з яких 38 лікувалися стаціонарно. Було зроблено 19 операцій [24, с. 23].

У другій половині травня поранені перестали прибувати і життя госпіталю увійшло у рамки звичайного. Однак епідемія тифу, що розпочалася у цьому ж місяці, змусила уповноваженого перевести персонал госпіталю до іншого м. Ларіса. Однак, російський посол Нелідов звернувся із проханням до В. Ф. Джунковського залишитися у Константинополі та продовжити свою

роботу. Прохання довелося виконати, оскільки відмова образила би султана [11, с. 148–149]. За час перебування у турецькій столиці допомогою загону скористалися 107 чоловік. Крім того, російськими лікарями було зроблено 44 операції [24, с. 23].

Тільки у липні 1897 р. загін повернувся до Москви. Під час цього відрядження захворів на тиф та помер головний лікар загону І. П. Ланг. Захворів і сам Джунковський [11, с. 149; 23, с. 143].

Для допомоги грецьким біженцям ГУ РТЧХ відправило 3 транспорти з продовольством та одягом, а також 500 крб. та 4 тис. франків. Організація транспортів обійшлася Червоному Хресту у майже 5800 крб., додаткових пожертвувань на користь біженців Червоний Хрест отримав на суму більше 5 тис. крб. [24, с. 23].

Загальні витрати на допомогу перевищили 21,5 тис. крб. [21, с. 36].

Іспано-американська війна (1898 р.)

“Блискавична маленька війна” (так назвав цю війну держсекретар Сполучених Штатів Дж. Хей) почалася в обстановці повстань на Кубі (з 1895 р.) та Філіппінах (з 1896 р.) проти іспанського колоніального володарювання. Виступивши нібито на підтримку боротьби цих народів, США використали війну у своїх цілях і захопили Пуерто-Ріко, острів Гуам, Філіппіни, окупували оголошену незалежною Кубу.

Війна виявила військово-економічну відсталість Іспанії, низький рівень підготовки її збройних сил. Стосувалося це і санітарної частини. Особливості театру бойових дій також не сприяли покращенню ситуації. За словами російського спостерігача при іспанській армії на Кубі полковника генерального штабу Я. М. Жилінського, “внаслідок посиленої діяльності протягом зимового та весняного періоду в армії поширювалися хвороби; санітарний стан її протягом всієї кампанії був поганим. Люди, які щойно прибули з Європи, не акліматизовані, змушені були негайно долати всі труднощі походного життя, спати під відкритим небом, часто під тропічним дощем, або жити в блокаузах у надзвичайно поганих гігієнічних умовах” [7, с. 67]. Тільки в одній Гавані кількість хворих досягала 15 тис. чоловік. За словами все того ж Жилінського: “...під госпіталі прийшлося відвести склади та приватні будинки. Розміщувати людей приходилося прямо на підлозі на солом’яних матрацах. Лікарів та госпітальної прислуги не вистачало, оскільки загальна кількість хворих в армії у 1896 року доходила до 35 тис. чоловік” [7, с. 69].

Негативно впливали на ситуацію і труднощі, пов’язані із забезпеченням іспанської армії продовольством. З метрополії сюди завозилися лише борошно, рис, кава та горілка, а м’ясо та овочі військові повинні були закуповувати у місцевого населення. Реквізиції худоби, які чинили іспанці, викликали незадоволення та відчайдушний опір кубинців. Невеличкі загоони повстанців нападали на іспанців і “...за кожну партію биків приходилося платити декількома вбитими та пораненими” [7, с. 69].

З певними проблемами зіткнулися і США. В першу чергу, це стосувалося організації перевезення американських військ до Філіппінських островів. Як зауважив російський дослідник М. В. Мітюков: “Перевезення війська у брудних та погано пристосованих транспортах через весь Тихий океан...було дуже повчальним у тому сенсі, як його не треба проводити. ...В багатьох випадках ...судна були сильно перевантажені. Солдати не розуміли, що на борту корабля в тропічному кліматі санітарні закони повинні бути дуже суворими, перед усім, в їх же власних інтересах” [17, с. 10].

Не вистачало води, ліжок (так, на одному з транспортних суден на 1300 чоловік припадало всього лише 800 спеціально обладнаних місць). Те, що в таких умовах серед людей не було спалаху хвороб було дивом і пояснювалося,

на думку М. В. Мітюкова, двома причинами: “...сильним патріотизмом солдатів і волонтерів та їх надзвичайним здоров’ям” [17, с. 10–11].

З початком війни Росія, як і ряд інших держав, заявила про свій нейтралітет, проголосивши, що буде слідувати принципам Паризької декларації 1856 р. Останньою проголошувалося, що товари воюючих країн, що перевозяться на нейтральних суднах, за виключенням військової контрабанди, не можуть бути конфіскованими, як і товари нейтральних країн на комерційних суднах ворогуючих держав. Військовим кораблям воюючих сторін дозволялося заходити у російські порти не довше, ніж на добу [12, с. 50].

Події привернули увагу громадських кіл Росії, в тому числі й благодійних організацій. Ще у 1896 р. Головне Управління Російського Товариства Червоного Хреста пожертвувало 5 тис. франків Іспанському Червоному Хресту на будівництво санаторію для лікування поранених під час військових дій на острові Куба [24, с. 22]. У 1898 р. РТЧХ додатково перерахувало ще 40 тис. крб. для надання допомоги жертвам війни [21, с. 36].

Таким чином, протягом останньої третини ХІХ ст. Російське Товариство Червоного Хреста перетворилося на один з найбільш значимих і масштабних відділень міжнародної благодійної організації, одним із завдань якої стала допомога військовим та цивільному населенню ворогуючих держав. Участь Товариства у такого роду діяльності виразилася у наступних формах: 1) відрядження спеціальних медико-хірургічних загонів, які склалися з найдосвідченіших лікарів та медсестер; 2) надання безпосередньої матеріальної та фінансової допомоги іноземним Товариствам Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Список використаних джерел

1. А. Ф. Эвакуация больных и раненых // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 т. – СПб: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон. – Т. XL (79). Шуйское – Электровозбудимость, 1904. – 487 с. – С. 118–122.
2. А. Я. Красный Крест // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 т. – СПб: Типо-Литография И. А. Ефрона. – Т. XV А (32). Коялович – Кулон, 1895. – 501 с. – С. 557–563.
3. *Бартницкий А., Мантель-Нечко И.* История Эфиопии / А. Бартницкий, И. Мантель-Нечко; пер. с польского К. В. Большаковой, Н. М. Рукиной, М. Н. Черных. – М.: Прогресс, 1976. – 590 с.
4. *Булатович А. К.* С войсками Менелика II. Дневник похода из Эфиопии к озеру Рудольфа / А. К. Булатович. – С.-Петербург: Тип. “Т-ва Худож. Печати”, 1900. – IV+271+IV с.
5. Докладная записка российского министра-резидента в Эфиопии К. Лишина в министерство иностранных дел России от 24 августа 1902 г. / Некоторые новые документы о русско-эфиопских отношениях (конец ХІХ – начало ХХ века) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/text/Documenty/Aetniiopien/Russ.../text.phtml?id>.
6. Донесение начальника русской дипломатической миссии в Эфиопии П. М. Власова министру иностранных дел России Н. М. Муравьеву от 9 августа 1898 г. / Некоторые новые документы о русско-эфиопских отношениях (конец ХІХ – начало ХХ века) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/text/Documenty/Aetniiopien/Russ.../text.phtml?id>.
7. *Жилинский Я. Г.* Испано-американская война. Отчет командированного по высочайшему повелению к испанским войскам на остров Кубу Генерального Штаба полковника Жилинского / Я. Г. Жилинский. – С.-Петербург: Экономическая Типо-литография, 1899. – 260 с.
8. *Записка* председателя Российского общества Красного Креста М. П. Кауфмана от 4 ноября (23 октября) 1896 г. // Некоторые новые документы о русско-эфиопских отношениях (конец ХІХ – начало ХХ века). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/text/Documenty/Aetniiopien/Russ.../text.phtml?id>.
9. *История Османского государства, общества и цивилизации: В 2 т.* / под ред. Э. Исханоглу; Исслед. Центр исламской истории, искусства и культуры (IRCICA); пер. с турецкого В. Б. Феоновой под. ред. М. С. Мейера. – Т. 1: История Османского государства и общества. – М.: Вост. лит., 2006. – XXXII+602 с.
10. *Керсновский А. А.* История русской армии: В 4-х т. / А. А. Керсновский. — М.: Голос, 1993. – Т. 2. – 336 с.
11. *Козловцева Е. Н.* Деятельность московских общин сестер милосердия во второй половине ХІХ – начале ХХ веков / Е. Н. Козловцева // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. – Серия: История. История Русской Православной Церкви. – 2004. – № 3. – С. 137–159.
12. *Кондратенко Р. В.* Испано-американская война (1898 г.) / Р. В. Кондратенко. – СПб: “Цитадель”, 2000. – 144 с.
13. *Краснов П. Н.*

Казак в Абиссинии. Дневник начальника конвоя Российской императорской миссии в Абиссинии в 1897–98 году / П. Н. Краснов. – С.-Петербург: Тип. Исидора Гольдберга, 1900. – 472 с. 14. *Крылов А.* Русские врачи в Абиссинии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.newafrica.ru/digest/06.1002_ethi.html. 15. *Леер Г. А.* Публичные лекции о войне 1870–1871 годов между Францией и Германией. От Седана до конца войны / Г. А. Леер. – С.-Петербург: Типография Департамента Уделов, 1873. – 366 с. 16. *Мальшева Т. А.* Возникновение Общества Красного Креста как первый историко-правовой этап в становлении централизованного оказания гуманитарной помощи / Т. А. Мальшева // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2011. – № 4 (80). – С. 199–202. 17. *Митюков Н. В.* Испано-американская война на Тихом океане: В 2 частях. – Ч. 2. / Н. В. Митюков. – СПб: Типография Издательского дома “Ладога”, 2003. – 38 с. 18. *Михневич Н. П.* Война между Германией и Францией 1870–71. Часть I. От начала войны до Седана включительно. Критико-историческое исследование / Н. П. Михневич. – С.-Петербург: Лештуковская паровая скоропечатня П. О. Яблонского, 1897. – 652 с. 19. *Новикова Ю. П.* Внешняя политика России в Эфиопии во втор. половине XIX в. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.moscovia.ru/images/konkurs_raboti/2008/3.29.doc. 20. *Орлов А. В.* Внешняя политика и международные отношения России с середины XIX века до 1918 года: Учебно-методическое пособие по дисциплине “Отечественная история” / А. В. Орлов. – СПб.: НИУ ИТМО, 2012. – 264 с. 21. Очерк возникновения и деятельности Российского Общества Красного Креста. – С.-Петербург: Государственная типография, 1913. – 63 с. 22. Письмо Менелика II начальнику санитарного отряда Российского общества Красного Креста Н. К. Шведову от 22 октября 1896 г. // Некоторые новые документы о русско-эфиопских отношениях (конец XIX – начало XX века) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/text/Documenty/Aetnapien/Russ.../text.phtml?id.23>. *Постернак А. В.* Очерки по истории общин сестер милосердия / А. В. Постернак. – М.: Изд-во “Свято-Дмитриевское училище сестер милосердия”, 2001. – 304 с. 24. *Российское Общество Красного Креста.* Исторический обзор деятельности. – С.-Петербург: Лештуковская паровая скоропечатня П. О. Яблонского, 1902. – 143 с. 25. *Русские в Абиссинии* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tsv21.narod.ru/photoalbumAbissinija.html>. 26. *Шепелева А. Ю.* Добровольческое движение из поволжских губерний в Сербию в сербо-черногорско-турецкую войну 1876 г. / А. Ю. Шепелева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2011. – Т. 13. – № 3 (2). – С. 370–373.

Вадим Ореховский

МЕЖДУНАРОДНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РОССИЙСКОГО ОБЩЕСТВА КРАСНОГО КРЕСТА В ПОСЛЕДНЕЙ ТРЕТИ XIX В.

В статье на широком фактологическом материале исследуется вопрос международной деятельности Российского Общества Красного Креста в 1870–1898 гг. Автором охарактеризованы основные формы помощи, которую предоставляло Общество благотворительным организациям других стран, осуществлена оценка результатов работы Российского Красного Креста в этой области.

Ключевые слова: Российская империя, общественные медико-санитарные организации, Российское Общество Красного Креста, помощь раненым и больным, благотворительность.

Vadym Orehovskiy

INTERNATIONAL ACTIVITY OF RUSSIAN SOCIETY OF RED CROSS IS IN LAST THIRD OF THE 19TH CENTURY

In the article author investigates the question of international activity of Russian Society of Red Cross in 1870–1898. The author is describing the basic forms of help that Society gave to eleemosynary organizations of other countries, the estimation of job of Russian Red Cross performances is carried out in this industry.

Key words: the Russian empire, public medical organizations, Russian Society of Red Cross, help to the victim of and patients, charity.